

Marta Valdmāne

Izkļaušana biopolitikā: *personas* un *sabiedrības* problēma imunizācijas paradigmas ietvaros

Cilvēku kā dzīvu būtņu pārvaldība mūsdienu biopolitikā, kuru biopolitikas teorētiķis Roberto Esposito (*Roberto Esposito*) raksturo ar “imunizācijas paradigmu”, īstenojas ar izkļaušanas un iekļaušanas principa¹ funkcionēšanu, kura pamatā ir dihotomiska pasaules aina. Dihotomijas parasti tiek saprastas kā savstarpēji izslēdzošu, pretrunīgu, pretnostatītu vienību pāri, taču “izkļaušana”, kas veido pāri ar “iekļaušanu”, uzrāda divkāršu saistību ar savu pretmetu – izkļaušana ir iekļaujoša, un otrādi. Izkļaušanas mehānisms biopolitikā operē ar dihotomisko “kopējo un atsevišķo”, kas attiecībā uz cilvēkiem pieņem dažādas konceptuālās formas. Divas no tām ir “persona” un “sabiedrība”, kuru neatbilstība referentam kā veselumam balsta izkļaušanas mehānismu.² Šajā rakstā tiek pieņemta miesiskā fundamentālā nereducējamība un uzsvērts tā atšķirīgums no konceptuālā, un argumentēts, ka biopolitiskās izkļaušanas uzlūkojumā starp personas un sabiedrības jēdzienisko ietvaru imunizācijas paradigmā un cilvēku un kopību kā esošajiem ir būtiska plaša, kas ir valodiski un praktiski determinēta un nodrošina izkļaušanas funkcionēšanu.

Tagadējā krīze³ uz citu sociālpolitisku un humanitāru krīžu fona izceļas ar to, ka tā ir imunizācijas paradigmas manifestācija, kas sasniegusi nevis ievērojamu vai pat lielāko daļu pasaules iedzīvotāju kā abstraktu

¹ Iekļaušanas un izkļaušanas princips šeit lietots plašā nozīmē. Uzskatāms piemērs ir šī principa darbība kombinatorikā un varbūtību teorijā, kur tā izmantojums nodrošina to, ka katrs elements, kas atbilst vairāk nekā vienai kategorijai, netiek skaitīts divreiz.

² “Sabiedrībai” parasti tiek pretstatīts “indivīds”, taču šī raksta tēmas risinājumam būtisks ir “personas” jēdziens, kas tiks attiecināts uz indivīdu, lai norādītu uz “personas” un “sabiedrības” jēdziena izmantojuma līdzīgo problēmu attiecībā uz miesisko realitāti, kas “indivīda” lietojuma gadījumā radītu cita veida sarežģījumu.

³ “Krīze” sengrieķu val. (*krisis*) apzīmē lūzumpunktu, pagrieziena punktu. Piem., viena no nozīmēm ir ‘lēnums vai spriedums, tiesas prāvas iznākums’. Turklāt šī vārda etimoloģija liecina par vēl pāris šī teksta sakarā vērā ņemamām nozīmēm – tā izcelsme ir no PIE vārda saknes *krei-* ar nozīmi ‘sijāt’, ‘diskriminēt’, ‘atšķirt’, ‘izcelt’ u. tml.; gr. *krinein* ir ‘lemt’, ‘šķirt’, ‘spriest’, ‘tiesāt’ (arī “kritika” ir tā pati cilme), kas sākotnēji, piem., Hipokrata un Gallēna tekstos, apzīmē brīdi slimības norisē, kas nosaka tālāko atlabšanu vai nāves iestāšanos, un vēlāk, 15. gs., arī izšķirošu brīdi, pēc kura lietu stāvoklim jāmainās (*crisis* (n.), n. d.).

kopumu, kas nokļāj ģeopolitiski teritoriālas vienības, bet, vismaz saistībā ar līdzšinējām iespējām, gandrīz katru⁴ cilvēku. Pandēmija kā sociāla, politiska un humanitāra krīze uzrāda imunitārās loģikas eskalāciju sabiedrības pārvaldībā un pārvaldāmo attiecībās, un neierobežojamas prioritātes piešķiršana drošības, nevis veselības vai labklājības apsvērumiem pastiprina imunitārisma bīstamos efektus. Tāpēc imunizācijas paradigmas kontekstā, uzsverot konceptualizētā – politiskā, teorētiskā un abstraktā – nošķiršanu no esošā – miesiskā, praktiskā un konkrētā –, iespējams ieraudzīt to saistību – sabiedrību virzošās tendences un spēki atrod izpausmi konkrētajā un miesiskajā.

Biopolitikas objekta – cilvēku kā dzīvu būtņu – problematizācijas pamatā ir jautājums, kura centrālā ass neatkarīgi no jautājuma formulējuma ir cilvēka dzīvības un dzīves vērtība. Jāņem vērā, ka latviešu valodā dzīvība jēdzieniski ir atšķirta no dzīves, kas ļauj to instrumentalizēt un piesaistīt kam citam, piemēram, eksistencei kā kvantificējamai dzīvības konstatācijai un kvalitatīvai degradācijai, bet citās valodās abas nozīmes ietveras vienā vārdā⁵. Šādi var piemirst, ka pārvaldītas tiek ne tikai dzīvas, bet arī dzīvojošas būtnes. Turklāt atbilde uz šādu jautājumu ir atkarīga ne tikai no vērtību sistēmas un vērtīborientācijas, bet arī no jēdziena “vērtība” izpratnes, definīcijas – tā ir variabla –, kas liecina par to, ka esošais – cilvēks – valodā tiek abstrahēts un pakļauts salīdzinājumam ar kaut ko citu – ar “vērtības” jēdzienisko saturu. Cilvēka dzīvība un dzīve konceptualizācijā iegūst abstraktu eksistenci, dubultojumu, kas biopolitiskā balsta izklāšanas mehānismu.

Krīze rada iespēju izvērtēt normālo, kas latentā formā ietver anormālo, jo, definējot normālo un normu, vienlaikus viss tajā neietilpstošais, ārpusē paliekošais sāk veidot ārkārtējo – definēšana, robežas novilkšana esošo sadala. Tas ir attiecināms gan uz izklāšanu un iekļaušanu, gan imunizāciju, gan personu un sabiedrību. Taču krīze kā robežšķirtne starp esošo un potenciālo ir arī demokrātijas pamatā. Mišels Fuko (*Michel Foucault*) Atēnu demokrātijas analīzes kontekstā norāda uz konflikta neizbēgamību un nepieciešamību demokrātijā, kas nevar pastāvēt bez konfrontācijas (Foucault, 2010, 184). Tomēr konfrontācija demokrātijas ietvaros demokrātiju arī apdraud. Džordžo Agambens (*Giorgio Agamben*) norāda, ka totalitārās valstis, kas radās pēc Pirmā pasaules kara, radās no demokrātijām, kas bija nonākušas krīzē (Agamben, 2005, 48), un mūsdienu drošības politika ir šīs krīzes turpinājums (Agamben, 2005, 12–14). Espozito, kurš, cenzdamiem atrast mūsdienu biopolitikas novietojuma

⁴ Dažas valstis ir ziņojušas, ka tajās nav reģistrēts neviens inficēšanās gadījums.

⁵ Piemēram, angļu val. *life*, vācu val. *Leben*, franču val. *vie*, itāļu val. *vita*, spāņu val. *vida*.

centrālo asi, ir pievērsies paradigmai, ko raksturo “imunitāte” un “imunizācija”, šo tēmu aizved līdz apgalvojumam, ka konflikts starp diviem absolutizējošiem, izkļaujošiem spēkiem – Rietumu nihilismu, kas par patiesību sludina to, ka patiesības nav, un islāmisko fundamentālismu, kas par patiesību uzskata sevi pašu, – līdz nesenam laikam ir noturējis pasauli līdzsvarā, kas tika neatgriezeniski un likumsakarīgi zaudēts, abām imunitātēm sasniedzot iznīcinošu progresijas punktu (Esposito, 2010b, 9–11). Potenciāls vai reāls konflikts ir drauds, kā dēļ tiek īstenota imunizācija, taču tās nesamērīgums attiecībā pret imunizējamā lieluma labklājību vai pat eksistences nosacījumiem var novest līdz imunitārai krīzei.

Imunitārisma krīze, imunizācijai sasniedzot kritisku punktu, biopolitikā ir saistāma ar izkļaušanas un iekļaušanas principu, kas balsta imunitārisma loģiku, kurā iekšējais, savējais jāaizsargā no ārējā, svešā. Šis princips ir vērtībneitrāls, taču, piemērots sociālpolitiskā kontekstā, uzrāda saistību ar diskursiem un diskursīvajām praksēm, piemēram, kuras izmanto kategorijas “inficētie” un “saslimušie”. Šādi izkļaušana kā princips funkcionē gan biopolitikā, gan bioloģiskā kontekstā, kas imunoloģiskā diskursa ietvarā noteiktas sociālas un politiskas prakses ļauj ieraudzīt kā izkļaujošas. Izkļaujamais ir “vīruss” kā dzīvo apdraudošais nedzīvais⁶, kas ir patoloģisks un bez dzīvā nespēj vairoties. Tādējādi izkļaušana pievēršas atsevišķajam dzīvajam un ieraugāma kā imunizācijas nodrošināšanas mehānisms, taču tiecas uz dzīvības kā kopējā, nevis dzīves kā atsevišķā paildzināšanu.

“Izkļaušana” biopolitikas kontekstā ir plašāks un vispārīgāks jēdziens par latviešu valodā pazīstamāko terminu “sociālā atstumtība”, kas norāda uz nepiedalīšanos sabiedrībā – “stāvokli, kurā indivīdi nevar pilnībā piedalīties ekonomiskajā, sociālajā, politiskajā un kultūras dzīvē, kā arī procesu, kas ved pie [šāda stāvokļa] vai uztur šādu stāvokli” (United Nations, DESA, 2016, 18). Biopolitikā izkļaušana ir indivīdu vai to grupu politiska, sociāla nošķiršana no grupas vai grupām, pamatojoties uz sabiedrības aizsargāšanas nepieciešamību, tātad – imunizāciju –, un izkļaujamo būtisko atšķirīgumu. Plašā nozīmē jēdziens “izkļaut” vai “izslēgt” tiek definēts, piemēram, kā dalības, uzmanības vai iekļaušanas liegšana vai izraidījums, vai liegums, īpaši attiecībā uz iepriekš ieņemtu stāvokli vai vietu (Merriam-Webster, n. d.). “Izkļaušana” ir atvasinājums no “kļaut”; tā angļuvalodīgais ekvivalents ir *exclusion*, kas etimoloģiski atvedināms uz latīnisko *claudere* – ‘slēgt’ un sabalsojas ar kaut kā ieslēgšanu sevī, lai no sevis izslēgtu izkļaujamo. Visplašāk vārds “izkļaušana” tiek

⁶ Vīrusiem nepiemīt visas dzīvības formas pazīmes, kā dēļ tie nav iekļauti dzīvo organismu klasifikācijas sistēmā (lai gan arī pati “dzīvības” definīcija bioloģijā ir problemātiska).

lietots saistībā ar dažādiem sarakstiem, grupām, reģistriem, moduļiem dokumentos, plānos, shēmās. Ja ņem vērā “izkļaušanas” morfoloģisko tuvumu būvniecības un mehānikas terminam “izkļaušanās”, pamanāms, ka, pirmkārt, izkļaušanās ir konstrukcijas daļas, piemēram, sienas vai siju, izspiešanās (uz āru), izliekšanās – deformācija – un, otrkārt, izkļaušanās ir “kropļošana” (*crippling*) (Latvijas Nacionālā mehānikas komiteja, 1997). Izkļāvušais ir tas, kas neiekļaujas konstrukcijas paredzētajā, vēlamajā formā, kas slodzes, spiediena dēļ tiek izspiests ārpus tās.

Taču ārpusē un iekšpusē biopolitiskajā izkļaušanā ir savstarpēji atkarīgas funkcijas. Par izkļaušanu kā vienlaikus iekļaujošu runā gan Esposito (Esposito, 2005, 71), gan Agambens (Agamben, 1998, 7, 21, 177). Piemēram, Agambens savā *Homo sacer* projektā pievēršas suverēna un *homo sacer* figūrām, kas pēc savas loģikas novietojas savstarpēji apvērstā veidā, – abi ir vienlaikus iekšpus un ārpus likuma. *Homo sacer*, kas ir beztiesisks subjekts, kura nonāvēšana pēc tā izkļaušanas no sabiedrības nav noziegums, reprezentē *zoē* – naturālo dzīvību, kas sasaucas ar sintagmu “kailā dzīvība”, ko Agambens izmanto, sākotnēji atsaucoties uz Valteru Benjaminu⁷. *Zoē* sastatījumā ar *bios* – kvalificēto dzīvību, politisko eksistenci, kas attiecināma uz iekļauto, – veido biopolitikas pamatnoskīrumu, kas parāda, ka izkļaujot tiek iekļauts citā kategorijā, grupā u. tml. un, kaut ko iekļaujot, pārējais tiek izkļauts, – citādi nebūtu iespējama šī dalošā kļaušana. Biopolitiskā izkļaušana ir iespējama vienīgi caur iekļaušanu.

Esposito imunizācijas analīze uzrāda diferenciāciju kā kontroles mehānismu, kas balstās savstarpēji atkarīgā dihotomijā. Izkļaušana ietver iekļaušanu un otrādi tādēļ, ka ikviena binārās opozīcijas daļa vienmēr paredz otru, jo viena otru definē kā opozīciju. Taču tas, ka tā ir opozīcija, ir konceptuāla pozīcija, tā pieder domāšanas un valodas realitātei, nevis fiziskajai realitātei, jo, lai gan pretstatu veido atšķirīgais, ne viss pretnostatāmais ir antagonistisks. Bināru opozīciju, kuru, iestatot visplašākajā fiziskajā mērogā, ņemot vērā visas domājamās un reizē iespējamās dimensijas, nav iespējams ieraudzīt kā tādu pretstatu pāri, kuru būtībā nepieciešami nav vienojošā. Kognitīvi var pretnostatīt tikai salīdzināmo, bet fiziski pretim viens otram statīti ir jebkuri divi punkti telpiskajās dimensijās, kurus vieno atrašanās vienā Visuma telpā un kurus var savienot ar iedomātu līniju. Taču, pieņemot, ka nav nekā, kas ir pilnīgi viennāds ar kaut ko citu, iedomātās līnijas refleksijā un teorijā var vilkt starp

⁷ Valters Benjamins “kailo dzīvību” (vācu *bloßes Leben*; Agambenam – it. *la nuda vita*) min vairākkārt, sākot ar 1919. gadu. Sk., piem., 1921. gada eseju “Par vardarbības kritiku”, latv. val. izdota krājumā: Benjamins, Valters. (2020) *Vardarbība un melanholija*. Šuvajevs, I. (sast., tulk.) Rīga: Neputns, 204 lpp.

jebkuriem diviem punktiem un piedāvāt pamatojumu to pretējumam, izvēloties kritērijus. Tomēr konceptuālu punktu savienošana būtiski atšķiras no miesiskā konceptuālas savienošanas, lai pretnostatītu. Izmantojot formulu “domāju, tātad esmu”, to var ilustrēt ar frāzi “nedomāju, tāpat esmu” – miesa, dzīvība, animālais ir daļa dabas, kas rodas un pastāv neatkarīgi no fiksējamām mentālām reprezentācijām un to aprites.⁸ Respektīvi, šeit būtisks ir realitātes nosacītais neatkarīgums no domāšanas un īpaši – zīmēm un to nozīmēm, no valodas. Saistīšanai, lai pretnostatītu, un savienošanai, lai nošķirtu, cilvēka miesiskajā realitātē ir pavisam citas kategorijas konsekvences nekā domāšanas, valodas realitātē. Domas un vārdi tikai akcidentāli ietekmē fizisko, bet fiziskais to ietekmē nepieciešami. Tādējādi izklāšana ir mehānisms, kas funkcionē gan konceptuālā, gan praktiskā līmenī.

Šī atšķirība pamato konceptualizētā nošķiršanu no esošā, lai atsegtu “personas” un “sabiedrības” problēmu imunizācijas paradigmas ietvaros. Esposito savas imunizācijas paradigmas teorijas centrā izvērza latīnisko jēdzienu *immunitas* (‘imunitāte’) un *communitas* (‘kopība’) sastatījumu, caur kuru skaidro biopolitikas kā mūsdienu sabiedrības pārvaldības moda jautājumus. “Imunitātei” un “imunizācijai” kā mūsdienās primāri ar bioloģijas zinātņi saistītiem jēdzieniem ir daudz kopīga ar sociālo un politisko jomu, ko konceptuāli balstījusi deviņpadsmitā gadsimta izpratne par ķermeni kā izolētu no savas vides, tādējādi mazinot to dialektiskās mijiedarbes nozīmi un uzsverot “sevis” / “ne sevis” teorētisko nošķirumu. Taču abu jomu, bioloģijas un politikas, konceptuālās un terminoloģiskās attiecības bijušas savstarpēji derīgas, atgriezeniskā saitē dodot spēku un atbalstu viena otras izpratnēm un skaidrojumiem. Biopolitikā, kuras semantiku veidojošie centrālie nojēgumi ir dzīvība/dzīve un politika, imunizāciju Esposito raksturo kā negatīvu aizsargmehānismu: “Tā saglabā, nodrošina un uztur organismu, vai nu individuālu, vai kolektīvu ..., taču ne tieši, uzreiz vai frontāli; gluži pretēji, tas pakļauj organismu stāvoklim, kas vienlaikus liedz vai mazina tā ekspansijas spēju. Tāpat kā individuāla ķermeņa vakcinācijā medicīnas praksē, politiskā ķermeņa imunizācija funkcionē līdzīgi, ieviešot tajā tā paša patogēna fragmentu, no kura tas vēlas sevi pasargāt, bloķējot un pretdarbojoties tā dabiskajai attīstībai.” (Esposito, 2008, 46) Par medicīnas un bioloģijas jēdzienu “normāls” un “patoloģisks” ietekmi uz zinātnes par cilvēku veidošanos ir zināms no Fuko zināšanu arheoloģijas (Foucault, 2003, 36), kas atgādina, ka šādas kategorijas, ņemot vērā to šķietamo

⁸ Skatījumu uz *zoē* kā dzīvo matēriju, kas ir inteligenta un pašorganizējoša, aizstāv Rozi Braidoti, atsaucoties uz F. Gvatari (sk., piem., Braidotti, Rosi. (2013) Posthuman Humanities // *European Educational Research Journal*. Vol. 12(1), pp. 1–19).

pašsaprotamību dzīvības zinātnēs, var tikt pieņemtas par dabiskām arī sociālajā un politiskajā jomā.

Normālā/anormālā nošķīruma variācijas funkcionē jomās, kas tiecas izveidot, uzturēt, saglabāt noteiktu priekšstatu par vēlamo stāvokli kā nepieciešamu. Cilvēka un sabiedrības stāvokļu un procesu interpretācijas izmanto ķermeņa nojēgumu, padarot to par objektu, kura tāpatība un drošība, veselīgums ir jāveicina un jāsaglabā. Par to liecina arī dažādo jomu terminu un metaforu savstarpējā aizvietojamība: cilvēka ķermenis un sabiedrības ķermenis, politiskais ķermenis (*political body, body politic*); inficēšanās, sērga (*contagion*), ienaidnieks, parazīts, saimnieks (*host*) u. c. Piemēram, imigrācijas kontekstā parādās vairāku šo terminu lietojums – imigrantus uzņemošā valsts ir *host* (saimnieks), gluži tāpat kā ķermenis, organisms imunoloģijā un medicīnā, kam pretstata patogēna vai parazīta jēdzienu (dažkārt imigranti tiek uzskatīti par “patoloģiskiem”, radot bioloģisku risku uzņemošajai valstij, un ekonomiskie migranti apzīmēti ar vārdu “parazīti”). Redzams, ka šāda bioloģiskās, medicīniskās un politiskās, sociālās terminoloģijas pārklāšanās var radīt arī priekšstatu pārklāšanos. Imunitārisma būtisks bioloģiskās un politiskās jomas vienojošais aspekts ir iekšējā (izkļaujoši iekļautā) un ārējā (iekļaujoši izkļautā) dalījums, jo tāpatīgo individuālo vai sabiedrības ķermeni var apdraudēt ārējais, svešais.

Biopolitikā bioloģiskā un politiskā krustojšanās punkts ir bioloģiskais ķermenis, kas vienlaikus ir arī politiskais ķermenis. Animālās *zoē* un jēgpilnā *bios* pretstatījums imunizācijas paradigmas zenītā uzskatāmi atklājas kā atsevišķa dzīvā, kas ir dzīvs un dzīvo, konceptuāls sadalījums, kura referents ir viens. Šīs kategorijas, kas Senajā Grieķijā apzīmēja divus atšķirīgus cilvēku politiskos statusus, mūsdienu biopolitikā veido izkļaušanas un iekļaušanas asmeni, uz kura jābalansē atsevišķajam dzīvīvajam. Fuko iezīmētās konceptuālās pārmaiņas piedāvājums “ķermeni” aizstāt ar “miesu”, tādējādi radot iespēju kļūt brīvākiem no varas/zināšanu aparāta, ir iespaidojis filosofiskus un cilvēciskās pašizpratnes aspektus, taču biopolitikā pārmaiņas nav nesis, apliecinot to, ka politikas kā sabiedrības pārvaldības interešu centrā ir *zoē*, pati dzīvības fakticitāte, nevis kvalificētā dzīvība *bios*, kurai apzīmējums, definīcija, statuss, tiesības un pienākumi ir piešķirti un var tikt mainīti un atsavināti. Par to liecina nepastāvīgās un pastāvīgi aizstāvamās cilvēka (*human, man*) un pilsoņa (*citizen*) kategorijas un tādu kategoriju kā “cilvēciska būtne” (*human being*), “indivīds”, “subjekts”, “tiesību subjekts”, “persona”, “fiziska persona”, “privātpersona”, “civiliedzīvotājs” spektrs. Arī dažādie cilvēku dalošie jēdzienu pāri – “miesa”, “ķermenis”, “fiziskais” iepretim “prātam”, “garam”, “dvēselei” –, iespējams, ne tikai ļauj kaut ko izteikt, bet arī rada pārpratumus un iespējamību kaut ko zaudēt. *Zoē* kā dzīvība, kas

vienādi raksturo gan dzīvnieku, gan cilvēku, ietver to, ka cilvēks ir miesa, kas ir pie dzīvības – cilvēcisks dzīvnieks, cilvēks kā dzīvnieks –, un arī šis aspekts ir problemātisks, ja ņem vērā vārdnīcu piedāvāto antonīmu vārdam “cilvēks” – “dzīvnieks”⁹, jo, kailo dzīvību (*bare life, naked life*) šādi pretstatot kvalificētai dzīvībai, kvalificētā dzīvība šķietami vairs nesatur sevī *zoē*. Fuko izteikumu par cilvēcisām būtņēm kā dzīvniekiem, kas ir politikas jautājumu objekts, papildina inversija par pilsoņiem, kuru ķermeņos iemīt jautājums par politiku (Agamben, 1998, 188), kas uzsver to, ka attiecības nav vienpusējas, bet gan abpusēji konstituējošas. “Bioloģiskā” un “politiskā” pretstata radīto aporiju palīdz izgaismot “naturālais”, kas, pretstatā “bioloģiskajam” un “politiskajam” kā noteiktas ievirzes skatījumiem, pastāv bez konceptualizēšanas un cilvēcisā un ļauj cilvēku vismaz iztēloties ārpus biopolitiskā ierāmējuma.

“Naturālais” kā ārpus izkļaujošā *zoē/bios* esošais ļauj ieraudzīt tiesību jomas apzīmējumu “persona” kā jēdzienu, kas balsta izkļaušanas mehānismu pēc līdzīga principa kā *zoē/bios*. Jēdziena “persona” nozīme latīņu valodā ir ‘maska’, parasti – aktiera –, arī pats tēls lugā, ko spēlē aktieris, bet mūsdienās izplatīta izpratne un nozīme ir ‘cilvēciska būtne’ (*human being*), īpaši – uzsverot kontrastu ar jēdzieniem “lieta” un “dzīvnieks”. Taču “cilvēku” šķietami dublējošais jēdziens “persona” ne semantiski, ne pragmatiski neaptver jebkuru miesisku būtņi, kas paleontoloģijas un bioloģijas klasifikācijās pieder *homo sapiens*¹⁰ sugai. Vēsturiski cilvēcisakai miesai tiesību kontekstā bija nepieciešams statuss, kas ļautu to nošķirt no lietas, kā dēļ tika piemērots apzīmējums “persona”, kas pretstatījumā ar “lietu” darbojas kā izkļaujošs dispozitīvs, konceptuāli nodalot racionālo un ķermenisko gan individuālā, gan sabiedrības līmenī (Esposito, 2015, 33). Tā kā personas dispozitīvs veic miesiskā cilvēka un “personas” nošķiršanu, ir iespējamas dzīvas cilvēcisakas miesas, kas var nebūt personas. Tāpat “personas” un “lietas” pretstatījums demonstrē īpašumattiecības, ko ne tikai raksturo lietas piederēšana vai nepiederēšana personai, bet arī var lietot cilvēcisakas būtnes statusa reducēšanai no “personas” uz “lietu”, depersonalizācijai, piemēram, verdzībā (Esposito, 2015, 25). Redzams, ka “persona”/“lieta” var funkcionēt līdzīgi kā izkļaujošais *zoē/bios*. Personas kategorijas ģealoģiskai izpētei pievērsies arī sociologs un antropologs Marsels Moss, atklājot “personas” sociālo

⁹ Sk. piem., Human (n.). Pieejams: <https://www.lexico.com/synonyms/human> (skatīts 10.10.2021.)

¹⁰ Šeit nav izmantots K. Linneja 1758. gadā piedāvātais *homo sapiens* apakšsugas *homo sapiens sapiens* nosaukums, pamatojoties uz apsvērumu, ka apakšsugu veidošanai nepieciešamas vismaz divas apakšsugas, un nevienprātībai atšķirīgo teoriju proponentu vidū.

izcelsmi un izpratnes izmaiņas vēsturiskajās sabiedrībās¹¹, kas apliecina miesas un personas nesakritīgumu. “Persona” ir “maska” sabiedrībā, kas *zoē* piešķir statusu, un cilvēciskas būtnes konceptualizācija sociālā kontekstā.

Šī ontiski ontoloģiskā nesakritība ne tikai ietekmē “cilvēka” statusu un rada iespēju atbrīvot dzīvu cilvēcisku miesu no (vispārējām) tiesībām, ko bauda citas miesas, tādējādi ļaujot imunizēt sabiedrību kopumā, bet arī ļauj imunizēt atsevišķas miesas, piemērojot izņēmumu attiecībā uz likumu personai. Šo nesakritību balsta imunitārisms, kurā savijies bioloģiskais un politiskais: “imunitāte” medicīnā liecina par izņēmumu attiecībā uz infekcijas risku, bet tiesību jomā – neaizskaramību, kas paredz izņēmumu attiecībā uz likuma attiecināšanu uz kādu personu. Esposito norāda, ka abos gadījumos imunitāte ir izņēmums attiecībā uz risku, kam ir pakļauti citi vai sabiedrība kopumā (Esposito, 2010b, 3), un, lai gan imunitāte bioloģiskā izpratnē ir nepieciešama organismu pastāvēšanai un šādā skatījumā ir “normāla”, imunitāte tiesību jomā parādās kā anormālais – izņēmums no vispārējā. Šādi miesiskā un konceptualizētā savīšanās caur bioloģisko un politisko pieļauj iespējamību praksē atbrīvot no tiesībām konkrētas miesas un no tiesiskas atbildības un konsekvencēm – abstraktas personas. Tādējādi personas dispozitīvs pastarpināti nodrošina imunizācijas funkcionēšanu.

Tāpat kā personas dispozitīvs rada iespējamību izklāut vienu vai vairākus aspektus no cilvēciskas būtnes kā veseluma vai kopuma, arī jēdziens “sabiedrība” ir kļuvis par šī dispozitīva līdzinieku. Ar to var apzīmēt organizētu cilvēku kopumu fiziskā vai sociālā telpā un, lai gan sākotnēji ietvēris draudzīgas apvienības jēgu, tas ir lietojumā abstrahēts un zaudējis komponentu, kas liecinātu par sabiedrības locekļu attiecību stāvokli: par sabiedrību ir iespējams nosaukt savstarpēji naidīgu indivīdu atomistisku sakopojumu. Jēdziens, kas uzsver sabiedrības locekļu attiecību aspektu un atklāj imunizācijas paradigmas dziļāku slāni, ir “kopība”. Esposito sastata “kopību” (lat. *communitas*, it. *comunità*, angļu *community*) un “imunitāti” (lat. *immunitas*, it. *immunità*, angļu *immunity*), parādot, ka kopība nav saprotama kā īpašums, kas visiem kopīgi pieder, vai teritorija, kas jāaizsargā no svešajiem, ne arī substance vai plašāka subjektivitāte iepretim atsevišķam cilvēkam, kas kopā ar citiem to veido, bet gan trūkums, parāds, dāvana, ko esam parādā cits citam, kas vieno kopībā. Kopību veido šī parāda atlīdzināšana, kas norit mūžīgā reciprocitātē,

¹¹ Sk. Mauss, Marcel. (1985) A Category of the Human Mind: The Notion of Person; the Notion of Self // Carrithers M., Collins S., Lukes S. (eds.) *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–25.

jo nav izpildāma tādēļ, ka nav parāda objekta (Esposito, 2010a, 4–7). Etimoloģiskā analizē abi jēdzieni latīņu valodā – *immunitas* un *communitas* – uzrāda kopīgo *munus*, kas ir ‘dāvana’, ‘dāvājums’ (kas ietver atdarījumu, atlīdzinājumu, parādu), ‘pienākums’¹², arī ‘amats’¹³. *Immunitas*, imunitāte norāda arī uz to, no kā ir brīvs – no *munus* (lat. *in* – ‘ne’, ‘pretējs kaut kam’, ‘bez’¹⁴ un *munus*). Tā ir neaizskaramība, pasargātība. Imunitāte kā privilēģija liecina par atsevišķo, to, kas nav kopējs, kopīgs; tā ir atbrīvojums (*exemption*; *immunis* – ‘brīvs’, ‘atbrīvots’ (no kaut kā) utt.) no tā, kas ir noteikums, likums, norma, – tā ir izņēmums, ārkārtējais iepretim normai, kopējam un kopīgajam. Turklāt, pretstatot *communitas* “*cum*” (“ar”) *immunitas* “*in*” (“ne”), var ievērot, ka pragmatiski nesaistītie jēdzieni ir ieraugāmi kā burtiski pretstati: *munus* kā dāvājums, kas jāatdara, kā pienākums pret citiem kopībā (*communitas*) ir klātesošs un kopējs, līdzdalāms, vispārināts, bet “imunitātē” uzrāda tā trūkumu, apzīmē atbrīvojumu, brīvību no tā, kas vieno un ko daļa kopībā esošie, tas ir savisks, piederošs/piederīgs kaut kam un līdz ar to *ne* kopējs/kopīgs (Esposito, 2005, 14–16). Tādējādi imunitāte pasargā no tā, kas visiem pārējiem, kam tās nav, ir kopīgs.

Taču imunitāte kā kopības inversais mods nepastāv tikai jēdzieniski. Esposito imunizācijas paradigmas idejā iekļauts pieņēmums, ka modernajā biopolitikā sabiedrības veidošanās norit vienlaikus ar tās imunizāciju, un viņš uzskata, ka kopība nevar pastāvēt bez kaut kāda veida imunitārā aparāta (Esposito, 2005, 28), kas rūpējas par tās aizsardzību.¹⁵ Taču imunizēt pret kaut ko ir iespējams tikai to, kas ir viens veselums vai pastāv kā viens veselums. Sabiedrību, ja tā ir cilvēku kopa, kuras elementus nevieno kopīgais, kura nepastāv kā kopība, nevar imunizēt, – imunizēt var tikai kopību kā vienību. Šādas kopības veselumu un veselību nodrošina ārējā iekļaušana iekšienē – tās imunizācija. Kopības pamatprincipiem jāietver tas, ko tā atzīst kā ārēju, svešu, ko tā novieto ārpus sevis, jo tā iespējams īstenot aizsardzību, imunizāciju. Tas ir saistāms gan ar izkļaušanas funkcionēšanu, gan likuma un vardarbības sakritīgumu, ko Esposito min, atgādinot gan Valteru Benjaminu, gan Agambenu un Karlu Šmitu, – likumpārkāpums nav, kā tas varētu šķist, antinomisks likumam, bet gan tā sastāvdaļa (Esposito, 2005, 47–48). Likumam pretējs ir tas, kas

¹² Sk., piem., *Munus* (n.). Pieejams: <https://en.glosbe.com/la/en/munus> (skatīts 10.10.2021.)

¹³ *Munus* kā amats uzrāda saistību ar izkļaušanu kā liegumu attiecībā uz iepriekš ieņemtu stāvokli.

¹⁴ Sk., piem., *In-* (1). Pieejams: <https://www.etymonline.com/word/in-> (skatīts 10.10.2021.)

¹⁵ Sabiedrības, kopienas imunizācijas tēmai pievērsušies arī Žaks Deridā, Donna Haraveja u. c.

tajā neietilpst, kas atrodas ārpus tā, ko tas nav sevī iekļāvis, nevis par nepieļaujamu un sodāmu pasludinātais.

Līdz ar to kopības kā veseluma kārtībā jāietver tās negatīvs, kas kārtību var apdraudēt. Cilvēku sabiedrības pastāvēšanai izveidotā kārtība, kuras mērķis ir cilvēkiem piemītošās potencialitātes uz vardarbību novēršana, ietver daļu potenciālās vardarbības, pret kuru sabiedrība jāaizsargā: “[n]egatīvo nevar izslēgt; to var tikai apspiest formā, kas padara tā patogēnās sekas panesamas.” (Esposito, 2005, 141) Šādi izkļaušana darbojas kā iekļaušana. Teorētiski plašāk tas izskaidrojams ar negatīva negācijas kļūšanu par kvalitatīvu jaunu pozitīvu, kas konceptuāli uzskatāmi ir, piemēram, matemātikā – negatīvu skaitli reizinot, iegūst pozitīvu skaitli – un valodā – dubulta nolieguma gadījumā.

Kopība, kurai piemīt ilgstamība laikā, ietver imunitāti, kas kopībā iekļauj daļu izkļaujama, izkļautā. Izkļaujama, izkļautais, pret ko kopībā jāpasargā, gan imunizē kopību, gan to apdraud, līdzīgi kā konflikts demokrātiju – imunizācija parādās gan kā iespējamais kopības pastāvēšanas nodrošināšanas princips, gan sairšanas pamats. Lai gan imunitāte un kopība ir savstarpēji atkarīga opozīcija, kopība nevar pastāvēt bez kopīgā. Taču, tā kā imunizācija norit, iekļaujot izkļaujamo, tās progresija var sasniegt punktu, kurā aizsardzība kļūst par autoimūnu reakciju, imunizējamā kopība dezintegrējas elementos un aizsargājama vairs nav identificējams. Šādu elementu kopums varbūt atbilst apzīmējumam “sabiedrība”, bet ne vairs “kopībai”. Tā kā kopība nav lieta, tās būtība ir būšana, nevis piederēšana, turklāt radikāla, jo dāvājums (*munus*) ir sniegts, bet nekad netiek saņemts un vienmēr tiek dalīts, par kopīgo radot tieši šo trūkumu, nevis piederējo: “.. kopības būšana [*being*] ir atšķirības intervāls, atstatums, kas mūs saista attiecībās ar citiem kopīgā ne-piederēšanā, šajā “sava” trūkumā, kas nekad nekļūst par kopēju “labumu.” (Esposito, 2010a, 139) Kopību vieno *munus* – kā mūžīgi atdarāmais un nekad neatdarāmais dāvājums un pienākums citam pret citu –, ko nojēgums “sabiedrība” var neietvert un lielā mērā ir zaudējis.

Ir pamanāms, ka “sabiedrība” ir kopības konceptualizācija, tāpat kā “persona” ir cilvēciskas būtnes, cilvēka konceptualizācija. Apzīmējums “persona”, kas abstrahē un dala cilvēku kā veselumu, un “sabiedrība”, kuras jēdzieniskais saturs neietver izpratni par cilvēku kopu kā veselumu, ko vieno kopīgais, balsta izkļaušanas mehānismu. Konceptuālā atšķirīgums no miesiskā balstāms apgalvojumā, ka dzīvas būtnes pastāv neatkarīgi no konceptu un ideju veidošanas par tām un ka cilvēkus kopībā vieno pasaule, kas nav reducējama uz kaut ko citu. Uz šīs robežas starp vispārējās jēgas sagrāvi un jēgu, kas bez tās piešķiršanas piemīt katram eksistences fragmentam, Esposito novieto kopību (Esposito, 2010a, 149). Cilvēku kopības atrašanos uz šīs robežas maskē cilvēka un kopības

vietturi “persona” un “sabiedrība”. Tādējādi ir ieraugāma valodiski un praktiski determinētā plaša starp cilvēku un kopību kā esošajiem un personas un sabiedrības jēdzienisko ietvaru imunizācijas paradigmā, kurā caur izkļaušanu šī šķirtne, *krisis*, spēj tapt par globālās sabiedrības krīzi.

Bibliogrāfija

- Agamben, Giorgio. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Agamben, Giorgio. (2005) *State of Exception*. Attell, K. (transl.) Chicago: The University of Chicago Press.
- Benjamins, Valters. (2020) *Vardarbība un melnholija*. Tulk.: Šuvajevs, I. Rīga: Neputns.
- Braidotti, Rosi. (2013) Posthuman Humanities // *European Educational Research Journal*. 12(1), pp. 1–19.
- Crisis (n.). Pieejams: <https://www.etymonline.com/word/crisis> (skatīts 10.10.2021.)
- Esposito, Roberto. (2005) *Immunitas: Protección y negación de la vida*. López, L. P. (trad.) Buenos Aires: Amorrortu.
- Esposito, Roberto. (2008) *Bios: Biopolitics and Philosophy*. Transl. Campbell, T. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Esposito, Roberto. (2010a) *Communitas: The Origin and Destiny of Community*. Transl. Campbell, T. Stanford: Stanford University Press.
- Esposito, Roberto. (2010b) Immunization and Violence. Pieejams: <https://biopolitica.flinders.edu.au/publication/immunization-and-violence/> (skatīts 10.10.2021.)
- Esposito, Roberto. (2015) *Persons and Things: From the Body's Point of View*. Transl. Hanafi, Z. Cambridge: Polity Press.
- Exclude (verb). Pieejams: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/exclude> (skatīts 05.04.2021.)
- Foucault, Michel. (2003) *The Birth of the Clinic. An Archeology of Medical Perception*. Transl. Sheridan, A. M. London: Routledge.
- Foucault, Michel. (2010) *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France 1982–1983*. Transl. Burchell, G. New York: Palgrave MacMillan.
- Human (n.). Pieejams: <https://www.lexico.com/synonyms/human> (skatīts 10.10.2021.)
- In- (1). Pieejams: <https://www.etymonline.com/word/in-> (skatīts 10.10.2021.)
- Latvijas Nacionālā mehānikas komiteja. (1997) Izkļaušanās. Pieejams: <https://termini.gov.lv/kolekcijas/69/skirklis/380558> (skatīts 05.04.2021.)
- Mauss, Marcel. (1985) A Category of the Human Mind: The Notion of Person; the Notion of Self // Carrithers, M., Collins, S., Lukes, S. (eds.) *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–25.
- Munus (n.). Pieejams: <https://en.glosbe.com/la/en/munus> (skatīts 10.10.2021.)
- United Nations, DESA. (2016) Leaving No One Behind: The Imperative of Inclusive Development. Report on the World Social Situation. Pieejams: <https://www.un.org/development/desa/publications/report-of-the-world-social-situation-2016.html> (skatīts 10.10.2021.)